

INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM VÁROSI ÉS VIDÉKI TEREBEN – A JÁSZSÁGI KISTÉRSÉG LEHETŐSÉGEI

SINKA RÓBERT

INFORMATION SOCIETY IN URBAN AND RURAL AREAS
– PERSPECTIVES FOR THE JAZYGIA MICRO-REGION

Abstract

The paper summarizes some crucial elements of the Hungarian Information Society Strategy (HISS 2003), namely the information society of this micro region. The available data suggest that the impact of an historical rural structure and rural society on the human and municipal adaptation of information society can be well examined. It is admitted that the accessibility is strongly connected to education and to the fact that numbers of jobs do not require competence in digital or information literacy. The focus on the human aspect has become a central consideration in the higher education and one of the prominent tasks of higher education is to prepare the next generation for the challenges of information society. The second part of the paper develops the notion of the 'human-interface gap'. Evidently, the geographical differences create and determine the width of the 'human-interface gap' (HIG). My hypothesis is that the geographical differences influence the extent of participation in digital communities and the progress of the information society. Finally, I analyse the relevancy of HIG regarding technical accessibilities. The aspect of urban and rural spatial structure presents other potentialities instead of exclusion.

Keywords: information society, micro region, human interface gap

Bevezetés

Az információs társadalom gondolatát még napjainkban is sokan valamiféle modern ipari forradalomként élik meg, képviselve mintegy a leggyakoribb, technokrata nézőpontot. Miközben az információ kora az infokommunikációs technológiák fejlődésének köszönheti létét, a társadalomkutatóknak egyre inkább szembesülniük kellett azzal, hogy ez a töretlennek látszó lendület nem vihető végig szimplán a technológia gerincén. Napjaink pénzügyi-gazdasági válsága kiváló példa arra, hogy a társadalom fejlettségi szintjének és az uralkodó technológiai megoldásoknak összhangban kell lenniük (PINTÉR R. 2004; SINKA 2006a, 2006b, 2006c; Z. KARVALICS 1999, 2002, 2007; WIENER 1974), mesterségesen gerjesztett piaci mechanizmusokra építeni bizonytalan jövőt jelent.

Az információs társadalom fejlesztésére tett erőfeszítések napjainkra hazánkban elakadtak, aminek vannak politikai és gazdasági okai is. A dolgozat ugyanakkor egy másik problémakört szeretne részletesen körüljárni, amely a fejlődési folyamaton belül megtörte a lendületet: *a humán erőforrás kérdéskörét* (SINKA 2006b, 2006c). A hazai és a nemzetközi kutatások is azt mutatják, hogy az információs társadalmon belüli hozzáférés és kirekesztés kérdése a humán erőforrás helyzetén áll vagy bukik (INKINEN, T. 2003; JAKOBI Á. 2007; MÉSZÁROS R. 2000; 2003, SINKA, R. 2007b, 2009b).

A dolgozat a jászsági kistérség példáján keresztül igyekszik rávilágítani azokra a tényezőkre, amelyek Magyarországon az információs társadalom továbbfejlődésének a legnagyobb gátjai lehetnek. A kistérség abból a szempontból szerencsés példa, hogy egyszerre jellemzi mind az ipari jelleg dominanciájával bíró városi, mind pedig az elvándorlással, gazdasági depresszióval, torzuló népesedési jegeket mutató rurális környezet. Ráadásul

a történelmileg örökölt mezővárosi, falusi jelleg elvesztése (szinte szándékos levetkőzése) is dokumentálható a gazdasági szerkezet változásában, elfeledve azokat az értékeket, amelyek ebben a tájegységben ezt a kistérséget létrehozták és az itt élőket évszázadokon át összefogták.

A magyar információs társadalom fejlődésének egyik legfontosabb lépcsőfoka a Magyar Információs Társadalom Stratégia 2003-ban történt elfogadása volt. Bár alapvetően egy politikai dokumentumról beszélhetünk, a területfejlesztés szereplői régóta vártak egy ilyen jellegű útmutatásra. Mindez egyben az alulról szerveződő mozgalmak gyengeségét is jól mutatta. A hazai, akkor még információs és kommunikációs ipar (az ezredfordulót követő évektől a szakirodalomban *infokommunikációs ipar*) jelentős része már külföldi kézben volt, ami meglehetősen nagy kontrasztot jelentett a szocializmusból kiszabadult fogyasztói társadalom és a frissen kapitalizálódó magyar gazdaságban. Ez a kettősség véleményem szerint napjainkig fennáll, és a járszági kistérségre épp úgy érvényes, mint az ország egészére. A jelenség egyébként inkább kelet-európai, mint magyar sajátosság és csak ott változott meg alapvetően, ahol a tőkefelhalmozás olyan gyors és annyira jelentős volt a rendszerváltást követően, hogy lényegében elsöpörte a különbségeket a technológiához jutás/birtoklás rendszerében. Az eszközöz való hozzáférés lehetősége azonban még nem oldja, illetve oldotta meg a kirekesztés problémáját, hiszen ehhez átfogó program szükséges (INKINEN, T. 2003, 2005). Ezt mutatják a *finn és észt* példák is, ahol az *internethez való hozzáférés alkotmányos alapjog*. Ennek a szemléletnek a hiányában a magyar információs társadalom csupán technológiai érdekesség lesz és fennáll a veszély, hogy „érdeklődés hiányában elmarad” (RIGLER A. 2002).

A Magyar Információs Társadalom Stratégia (MITS) – alapkötetel és kritikai összefoglaló

A Magyar Információs Társadalom Stratégiát (MITS) 2003 novemberében fogadták el. Az információs társadalom fejlesztési stratégiája az akkori Nemzeti Fejlesztési Terv egyik alapkövénév vált. A stratégia a tudás alapú társadalom megvalósítását tűzte ki célul Magyarországon, állami és lokális szinten egyszerre kívánt beavatkozni és mintegy tíz évre előre meghatározta a stratégiai irányokat.

A stratégia főként a regionális fejlesztések tekintetében különös jelentőséggel bírt, amit geográfusként közvetlenül is tapasztalhattam. 1999-ben részt vettem egy térinformatikai pilot projektben, amely egy távközlési cég fejlesztéséhez kapcsolódott és az elsődleges célja az volt, hogy létrehozzon egy térinformatika rendszert. Ez a rendszer a telekommunikációs cég hálózat-nyilvántartási és leltárrendszerét egészítette volna ki egy térbeli megjelenítő és elemző (GIS) alkalmazással. A másodlagos célként egy olyan szolgáltatás-termék kifejlesztése volt a feladat, amely a Járszág településeinek *intelligens település-nyilvántartási rendszerét* hozza létre, beleértve az ingatlanok, a közművek és a lakosság nyilvántartását is. Bár a projekt sikeres volt, nem került bevezetésre, mivel túl korán jelent meg a piacon (SINKA R. 1999). A MITS és a hozzá kapcsolódó operatív programok csak négy évvel később jelentek meg. Ekkor a projektfelelős cég már egy multinacionális cég kezében volt, amelynek nem szerepelt az üzletpolitikai prioritásai között a kistérség fejlesztése.

A MITS az EU hasonló programjaihoz (eEurope+, eEurope 2005) kapcsolódó stratégiai és operatív irányvonalak mentén jött létre, ami később a megvalósítás irányát is meghatározta. Egyik legfontosabb pillére egy nagyon erős *információtechnológiai irány* volt. Ez a megközelítés erőteljesen rá is nyomta a bélyegét minden információs társadalom fejlesztését célzó projektre. Az infokommunikációs technológia elterjesztése és a modernizá-

ciós folyamatokba történő bevezetése mindvégig abszolút prioritást élvezett. Gondoljunk csak a Sulinet programra és annak különböző változataira. A másik igen fontos pillére a *hozzáférés biztosítása* volt. Olyan elektronikus szolgáltatások kifejlesztése és elérhetővé tétele volt a cél, amelyek alapjaiban változtatják meg az életminőséget mind a hivatali szinten, mind a magánszférában. A társadalomfejlesztés így egy felülről indított program mentén, mégis javarészt a regionális és kistérségi szinteken manifesztálódva, közvetlenül pedig a települési szinteken jelenhetett volna meg. Példa volt erre az e-önkormányzatok megjelenése (Jászberény az elsők között volt az önkormányzati elektronikus ügyintézés bevezetésében, pl. SMS alapú regisztráció és ügyintézés a polgármesteri hivatalban), de ide sorolhatók az e-régiós portálok és tartalomszolgáltatók megjelenése is.

Meg kell jegyezni, hogy bár nem hiányzott a területi szemlélet, erősen általánosító volt, ami egy stratégiai dokumentum esetében el is fogadható. A kapcsolódó operatív programokat viszont sok kritika érte amiatt, hogy a területi sajátosságokat, egyedi jegyeket nem vették figyelembe. Az operatív programok nem szolgálták a kiegyenlítődést, nem is differenciáltak a területi jegyek alapján (infokommunikációs hálózat fejlettsége, lefedettség mértéke, befogadó gazdasági ágazatok összetétele, vidéki életminőséget javító programok, felhasználók képzése stb.), így a programok jellemzően szigetszerű fejlesztésekké váltak, vagy eleve centrum területeken valósultak meg. A területi differenciáltság hiánya mellett jellemző volt a *humán erőforrás differenciáltságának kompenzálására irányuló programok alacsony száma*. A döntéshozók mindvégig a technológiai determinizmus irányvonalát követték, amely egyszerű és világos utat mutat mindazoknak, akik nem érzékelik az információs társadalom fejlődési modelljének minden elemét. A fejlesztések így célzottan a penetrációs mutatók javítására irányultak, de nem szolgálták közvetlenül a felhasználók (összességében a társadalom) érdekeit (vö. NAGY, G. – KANALAS, I. 2009). Mindennek ellenére, vagy éppen ennek hatására megindultak a strukturális változások mind a gazdaság, mind a kormányzat és nem utolsósorban a civil szféra területein is (lásd például e-business, e-kormányzat). Ez volt a kritikus tömeg eléréséhez szükséges alapkötetel.

A MITS politikai és regionális evolúciója

A Magyar Információs Társadalom Stratégiához kapcsolódó *Regionális Információs Társadalom Stratégiát* (RITS) két évvel később, 2005-ben fogadták el. A hét tervezési-stratégiai régió településeinek és kistérségeinek (KITS) saját információs társadalom stratégiájukat ehhez kapcsolódóan és persze a nemzeti programmal összhangban kellett kidolgozni. Az információs társadalom stratégiák hazánkban egy elnyújtott és sajátos evolúción estek át, amelynek hatásait ma is érezzük. 2006-ban a gazdasági miniszter deklarálta azt a kormányzati álláspontot, hogy a magyarországi *információs társadalom fejlesztése befejeződött*, olyan pályára állt, amely nem igényel további központi segítséget. A közel egy időben megjelenő észt és finn stratégiák azonban már messze túlmutattak a hazai célokon és ennek nem anyagi, hanem szemléletbeli okai voltak. Gondoljunk például az internetelérés kérdésére, amelyet ezekben az országokban (a finnek elsőként a világon) alkotmányos alapjogként deklaráltak.

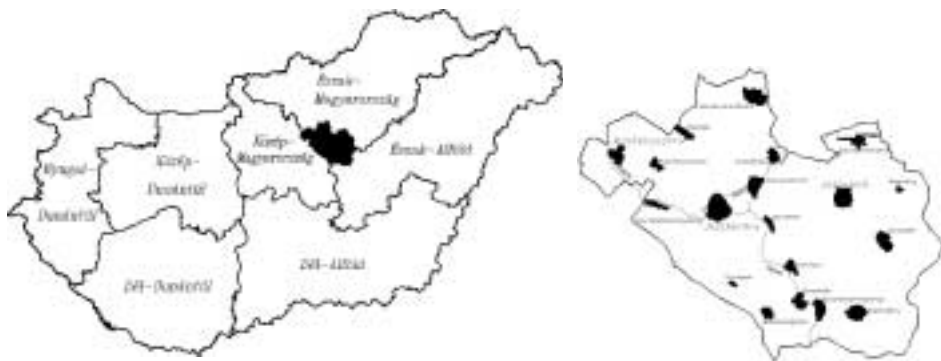
A politikai háttér, a gazdasági szereplők hiánya, a felülvezérelt programrend eredményeképpen a regionális programokat csak megkésve követték kistérségi és települési programok, legtöbbször valódi koncepciók nélkül. Néhány évvel később a politikai és gazdasági helyzet változása miatt ez a támogatottság is megszűnt. A forráshiánnyal küszködő térségi programok két tűz közé kerültek: a központi (politikai, gazdasági, stratégiai, innovációs) támogatás hiánya és a térség társadalmának érdektelensége közé. Az utóbbiról részletesebben a dolgozat *humán aspektust* tárgyaló részében lesz szó.

A jászági kistérség földrajzi perspektívái az információs társadalomban

*A kutatási terület bemutatása
– példa a problémakör általános tárgyalására*

A kutatási terület lehatárolásának célja, hogy a korábban említett humán aspektus kifejtését előkészítse, földrajzi értelemben a problémakört térben elhelyezze. Az 1. ábra a hét magyarországi régiót, azon belül pedig az Észak-alföldi régióban található jászági kistérség elhelyezkedését mutatja. A régió központjától 160 km-re (Budapesttől 80 km-re) található Jászberény, a kistérség központja, amely három régió találkozásánál fekszik. Földrajzi fekvése, a változatos természeti adottságok és gazdasági tényezők (kulturális, személyes identitásbeli, szolgáltatás funkció stb.) a fővároshoz és a központi régióhoz kapcsolják a mikrorégiót.

Természeti, társadalmi, történelmi és politikai okok miatt a Jászságot két térszerkezeti egységre szokás felosztani: Alsó- és Felső-Jászság. Az Alsó-Jászság központja Jászapáti, a Felső-Jászságé Jászberény, utóbbi a kistérségi központ szerepét is betölti. A határvonal nem jelent fizikai elkülönülést, jellemzően inkább politikai és történelmi gyökerei vannak, illetve a gazdasági szerkezettel magyarázható. Objektív adatokkal kifejezve: a Jászság három régió között helyezkedik el, központja Jászberény, a kistérséghez 18 település tartozik, amely közel 58 000 háztartást és mintegy 89 000 fős népességet jelent.

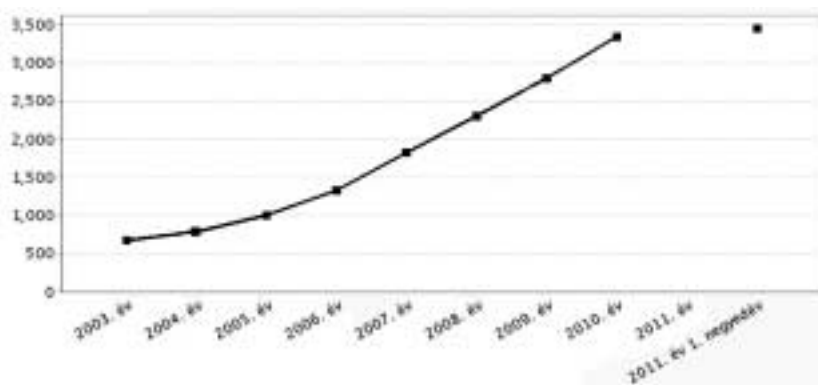


1. ábra A kutatási terület lehatárolása: Jászság
Figure 1 Delimiting the research area: Jászság

A kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a földrajzi különbségek jelentős hatással vannak a digitális közösségekben való részvételre, illetve általában az információs társadalomban való aktivitásra. A feltételezés elég determinisztikus és könnyen igazolható. A természeti földrajzi determinizmus ilyen meghatározó szerepe azonban meglehetősen paradox helyzetet idéz elő: miközben a területfejlesztési politika az információs társadalomról, a tudásalapú társadalomról, illetve az infokommunikációs technológia életminőséget javító hatásairól a centrum-periféria területek gazdasági kiegyenlítődsét hirdeti, a társadalomformáló folyamatok hatása ennél jóval lassabban megy végbe. A következő részben azon okokat keresem, amelyek véleményem szerint az információs társadalom humán aspektusú területfejlesztési kulcselemei lehetnek, és amelyek jelei a jászági kistérségben is felfedezhetők (lásd még NAGY, G. – KANALAS I. 2009).

Infokommunikációs technológia a háztartásokban

A MITS egyik legjelentősebb és máig tartó hatása a *Nemzeti Szélessávú Stratégia* (NSZS 2005) megvalósítása volt. A kistérség internet előfizetései is néhány éven belül döntően a szélessávú technológiát használták és nominálisan a hazai átlaghoz hasonló szintet érték el. Országos szinten a háztartások 55%-ában van internet elérés, amelyből 51% szélessávú kapcsolat (KSH 2010). Amint azt a 2. ábra mutatja, az internet előfizetések számának növekedése töretlen és a 2008-ban kezdődő válság sem okozott jelentős változást ezen a téren.



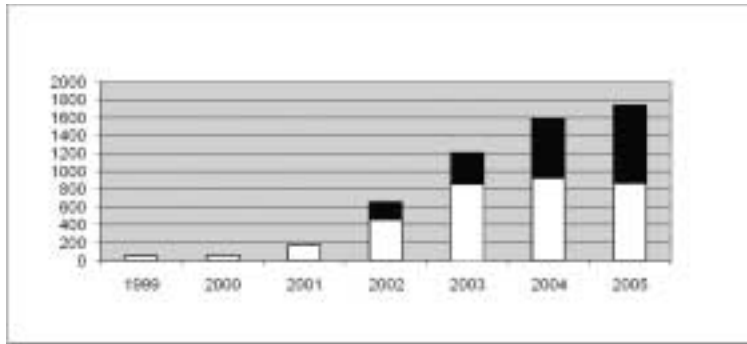
2. ábra Internet előfizetések száma Magyarországon 2003–2011 (1000 db)
Figure 2 The number of internet subscribers in Hungary 2003–2011 (1000 p)
Forrás/Source: KSH 2003–2011

A leggyakoribb számítógép- és internethasználat 2003-ban még főként a munkahelyhez és az iskolához kötődött és csak a harmadik helyen szerepelt az otthoni használat. Napjainkra a KSH 2010. évi kimutatása szerint az otthoni internethasználat eléri a 92%-ot, míg a munkahelyi használat aránya 38%, az oktatási intézmények részesedése pedig 18%. Ez az átrendeződés egyértelműen a MITS és a NSZS eredményének tekinthető. Érdeemes azonban arra is figyelni, hogy nem változik a számítógép-használók lakosságon belüli aránya: évek óta 68% körül alakul, sőt a munkahelyi használat évről évre csökken (KSH 2010). A legfontosabb indokok között egyes források a lakosság elöregedését említik, de rendszeresen visszatérő okként jelenik meg az „érdektelenség” is, amely mögött a munkahelyi kényszer hiányát feltételezik (KSH 2010, MITJ 2007).

A járszági kistérség lakossága a szélessávú technológia mellett döntött, és néhány éven belül az ADSL technológia dominált, amihez hozzájárult az egyre kedvezőbb ár és a közel száz százalékos lefedettséget biztosító új hálózat is (3. ábra).

Demográfiai hatások

Magyarország népessége folyamatosan csökken, az adatok tanúbizonysága szerint évente egy közepes méretű város lakosságának számával, körülbelül harmincezer fővel csökken hazánk népessége. A csökkenéssel ráadásul együtt jár a népesség elöregedése is, ami felveti a kérdést, hogy hol van a következő generáció, az információ korának új generációja? A Járszág, mint kutatási terület egy történelmileg kialakult rurális struktúrát mutató tájegység, a magyar vidéki társadalom minden pozitív és negatív jegyével. Ez a



3. ábra A szélessávú infrastruktúra terjedése a Jászágban (1999–2005) Invitel Zrt.

Az oszlopok sötét része az ADSL, a világos az ISDN arányát mutatja.

Figure 3 The spread of broadband infrastructure in Jászág (1999–2005) – The shaded regions of the columns show the proportion of ADSL, the white ones indicate that of ISDN.

Forrás/Source: Invitel Zrt.

társadalmi összetétel meghatározza az emberek és a települések információs társadalom adaptációs képességét. A rurális jelleg itt elsősorban csökkenő és elöregedő népességet, valamint a későbbiekben kifejtésre kerülő kompetenciahiányt jelenti. Utóbbit a statisztikákban „érdektelenség” vagy „alacsony motiváltság” néven említik, illetve a munkahelyi (szakmai ismeretkez nem kötődő) „kényszer hiányával” magyarázzák.

A 4. ábra térképeinek segítségével megállapíthatjuk, hogy az Alsó-Jászágban viszonyítva a Felső-Jászág magasabb népsűrűsége alacsonyabb laksűrűséggel párosul, ami több háztartást jelent. A Felső-Jászág iparosodottabb térségeiben alacsonyabb az álláskeresők aránya, de a népesség fokozatosan elöregedik. A Felső-Jászág jellemzően ipari struktúrája magasabb életkort (kvalifikáltabb, de öregebb munkaerőt), míg az Alsó-Jászág jellemző agrárszerkezete (alacsonyabb képzettségi szint mellett) alacsonyabb átlag életkort mutat. Az utóbbi adat magyarázható a városiasodottság alacsonyabb fokával, valamint a roma kisebbség magasabb arányával és ezzel együtt a magasabb születésszámmal.



4. ábra A lakott lakások száz lakott lakásra vetített laksűrűsége (A) és a népesség átlag életkora (B).

Figure 4 Density (A) and average age (B) of population in inhabited households per one hundred inhabited households

Forrás/Source: KSH 2001.

Az 5. ábra jól mutatja a gazdasági szerkezet és a természeti földrajzi adottságok következményeit: az iparilag „fejlettebb észak” és a munkanélküliséggel, alacsony foglalkoztatottsággal küzdő „fejletlen dél” kontrasztját. A magas népsűrűség (alacsonyabb háztartásszám), iskolázottság és magasabb munkanélküliség az információs társadalom kialakulásához szükséges kritikus tömeg hiányát jelzik. A kistérség kettészakadása e téren megállíthatatlan folyamatnak tűnik.



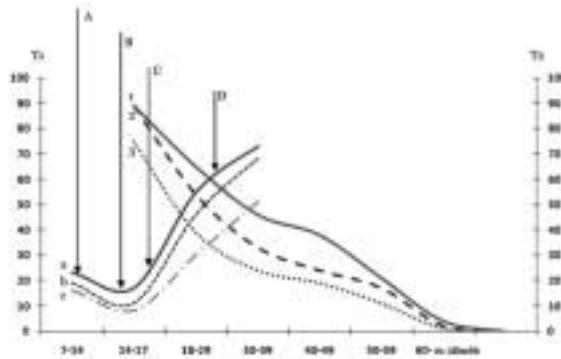
5. ábra A száz gazdaságilag aktív személyre jutó munkanélküli eloszlása (A) és a népsűrűség (B) kapcsolata
 Figure 5 The relation of unemployment distribution relative to one hundred economically active people (A) and density of population (B).
 Forrás/Source: KSH 2001

A humán erőforrás hatásai

A hozzáférés és kirekesztés okait felfedezhetjük az eddig tárgyalt és elemzett adatokban. Van azonban egy olyan aspektusa is az *információs társadalom adaptációjának*, amely csak közvetve mérhető. A statisztikai adatok mögött megbúvó másik problémakör, amelyet a hozzáférés és kirekesztés legfőbb magyarázataként fogadhatunk el: a *humán interfész rés* (HIG: Human Interface Gap). A HIG egy ún. adaptációs rés, amely a központi fejlesztési programok és a befogadásra fel nem készített társadalom tagjai között húzódik (SINKA R. 2004, 2006a, 2008, 2009a; MÉSZÁROS R. 2000). A kirekesztés csak akkor kerülhető el, ha az interfész tartalmazza azokat az ismereteket, amelyek a befogadáshoz szükségesek: a hálózati tanulás ismereteit, az információkezelés alaptechnikáit, a szelektív gyorsolvasás képességét, a stabil fizikai tér-reprezentációk virtuális leképezésének képességét, az *alapvető földrajzi térfogalmak magabiztos használatát* stb. (SINKA R. 2009a). Bár a szükséges kompetenciák igen tekintélyes halmazával állunk szemben, a többségét egyetlen fogalom köti össze: a *digitális írástudás*. Ennek egyik legjobb megközelítését ma a könyvtárosok adják, az *American Library Association* (ALA 2004) készített erről egy kiváló összefoglalást, melyet az amerikai felsőoktatási intézmények számára ajánlottak.

A 6. ábrához az adatokat a World Internet Projekt kutatási jelentései szolgáltatták (WIP 2002, 2004, 2006). Az ábra valójában két adatsor összevonásából, pontosabban egyetlen grafikonban történő ábrázolásából született. Az egyik adatsor az internethasználókat iskolai végzettségük szerint, a másik korcsoportok szerint jeleníti meg. Egyetlen tengelyük közös, az életkor. Az életkor tengelyének korcsoportok szerinti beosztása nagyjából megfeleltethető az egyes iskolatípusokba járó tanulók korcsoportjaival.

A grafikon analízise alapján a következő megállapításokat tehetjük: (1) Az általános iskolások körében a korosztályon belül mért webhasználók aránya (23%) 2006-ban alig marad el az aktív korúak körében mért webhasználók 2002-es arányától (30%). (2) Az aktív korosztályon belül négy év alatt megduplázódott a webhasználók tábora (73%), ami egyértelműen az ezredfordulót követő, és a vállalati szféra mellett megjelenő, egyre olcsóbbá váló előfizetések következménye. Mindezt az aktuális MITS politikai programja is jelentősen támogatta. (3) Mindkét mutató határozott növekedést mutat és évről-évre megközelítőleg azonos trend mentén emelkedtek. Pozitívumként értékelhető, hogy főként a munkaképes aktív korcsoportokban erősödött az internet használata. (4) Négy év alatt a duplájára emelkedett a középiskolai korcsoport internethasználata (8%-ról 17%-ra). Negatívumként említhető viszont, hogy elsősorban a szakiskolai tanulók körében nagyon alacsony az internet használatának szintje. A kutatási jelentések elemzéseiből kiderül, hogy ennek elsősorban két oka van: az érdektelenség és a szakmák informatizáltságának alacsony foka. Nincs azonban összefüggésben a számítástechnikai eszközök és az inter-



6. ábra Az internet használók korosztályuk arányában és iskolai végzettség szerint 2002 és 2006 között.
 Jelmagyarázat: A – általános iskola, B – szakiskola, C – gimnázium, D – felsőoktatás;
 iskolai végzettség szerinti web használók a – 2002, b – 2004, c – 2006; kor szerinti web használók 1 – 2006,
 2 – 2004, 3 – 2002; T₁ – web használók korosztályuk átlagában, T₂ – web használók végzettségük szerint.
 Figure 6 Internet users in proportion to age group and based on education between 2002 and 2006
 Legend: A – primary school, B – vocational school, C – secondary grammar school, D – higher education;
 web users according to education a – 2002, b – 2004, c – 2006; web users according to age
 1 – 2006, 2 – 2004, 3 – 2002; T₁ – average age-groups of web users, T₂ – web usres according to education.
 Forrás/Source: SINKA 2005, 2006

net-előfizetések árával. (5) A gimnáziumi tanulók webhasználat a szakiskolai tanulóké-
 nál magasabb szintű. A WIP kutatási jelentései és az ITTK szociológusainak interjúból
 egyértelműen kiderül, hogy a gimnáziumok tanulói vélhetően a felsőoktatási követelmé-
 nyek és az egyébként is kedvezőbb szociális háttér miatt nyitottabbak a felhasználásra.
 (6) A felsőoktatásban tanulók többsége (60%) használ internetet, közülük elsősorban azok,
 akik értelmiségiként munkájukhoz is szükségét érzik az infokommunikációs eszközök
 alkalmazásának. Azok esetében, akiknek munkakörükkel együtt jár a számítógéphaszná-
 lat, a webalkalmazásokat használók aránya meghaladhatja a 73%-ot. (7) Az idősor nem-
 csak emelkedő tendenciákról árulkodik, hanem az egyre ellaposodó korosztályvonal az
internethasználat folyamatos „későbbre tolódását” is kirajzolja, azaz egyre idősebbek
 is használják az internetet. A 30–50 évesek esetében a 40–50%-os felhasználás egyszerre
 köszönhető a gazdaság informatizálódásának és az attitűdváltásnak.

A jelentések szerint az életkori görbe további laposodása várható, amivel a folyamat
 teljesen ellentmond a politika kivonulásának az információs társadalom fejlesztésének
 területéről. A gazdasági válság miatt a visszatérés nem is várható túl gyorsan, aminek
 eredményeképpen kizárólag a megkezdett lendület, valamint a gazdasági-igazgatási kény-
 szer, az oktatási rendszerek és a belső igény tarthatják életben a növekedést.

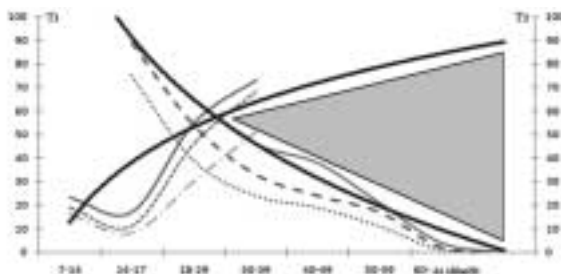
Az információs társadalom dualista (hibrid) tere tehát egyre több embernek válik
 természetes közegévé, ráadásul ebben az oktatási rendszerek játsszák a főszerepet. Nem
 véletlen, hogy kezdetben éppen a *Közhaló Program* 2004-es indulása adott lendületet
 egy technokrata programvezérlésnek, majd fokozatosan a humán erőforrás szerepe is fel-
 értékelődött a stratégiákban (<http://www.kozhaloport.hu>). Szükség is lenne rá, hiszen
 az információs társadalom hibrid terében a fizikai, mentális interfész-nélküliség mellett
 további „láthatatlan falak” is húzódnak, amelyek nem egy egyszerű digitális szakadékról
 árulkodnak, hanem annál mélyebb társadalmi problémákat is visszatükröznek:

„Az internetezők és a nem internetezők között egy néhol vékonyabb, néhol vastagabb
 láthatatlan fal húzódik, melynek az egyik oldalán nagyobb valószínűséggel találkozunk
 autonóm, pro-kapitalista, a magánbűnök megítélésében poszt-konvencionalista, evilági,

azonosulási köreit tágra vonó, toleráns és jóhiszemű emberekkel, mint a másik oldalán, ahol többen vannak olyanok, akik az egyenlősítő államban hisznek, azonosulási körük szűkebb, intoleránsabbak, és a tekintélyekben jobban megbíznak, míg egymásban kevésbé.” (CSEPELI GY. – PRAZSÁK G. 2010)

Az oktatási intézmények kulcsszerepét a CSEPELI és PRAZSÁK könyvében közölt statisztikák is megerősítik. Kapcsolódva Z. KARVALICS (2002) Castells-től átvett gondolatához: az információs társadalom kihívásainak a nyertesei kizárólag azok, akik a legtöbbet investálják az oktatásba és a kutatásokba. Mindez modern intézményi rendszert, korszerű felépítményeket és recens módszertant igényel. A hálózati társadalom konnekcionista oktatási paradigmája így nem csak egy újabb pedagógiai irányzat lesz, hanem szerves része egy társadalom-evolúciós folyamatnak (BESSENYEI I. 2007, BESSENYEI I. – TÓTH ZS. 2008).

Visszatérve a humán interfész hiányára (HIG), a 7. ábra szemléletesen mutatja be azt a hiányzó területet, amelyet a fogalommal kapcsolatban statisztikailag megjeleníteni lehet. A humán interfész hiányának egyik lehetséges ábrázolásmódját az internethasználók iskolai végzettség és korcsoport szerinti összehasonlítása adja. A korábban elemzésre kerülő grafikon két logaritmikus trendvonalának megrajzolásával kirajzolódik az a terület, amely a HIG értékének értelmezési területe. Minél kisebb a közrefogott terület, annál kisebb ez a rés, illetve annál több az információs társadalom hibrid tereinek felhasználója, annál magasabb az infokommunikációs technológiák oktatásban használt aránya, annál egyértelműbb a szakképzés és a munka világában az információ technológiák szerepe és annál kisebb az esélye annak, hogy valakit az információs társadalomból kirekesztenek kora, neme, képzettsége vagy bármi más oknál fogva.



7. ábra A humán interfész rés (HIG) és az internet használat összefüggése.

Jelmagyarázat: T₁ – web használók korosztályuk átlagában, T₂ – web használók végzettségük szerint.

Figure 7 The correlation of the human interface gap (HIG) and the use of internet.

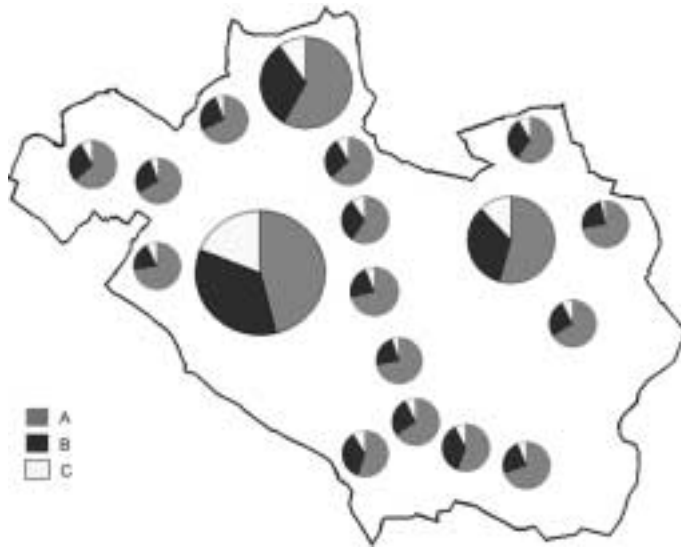
Legend: T₁ – average age-group of web users, T₂ – web users according to education.

Forrás/Source: SINKA 2005, 2006

Klasszikus humánerőforrás-térképezés a Jászságban

Megközelítésemben a humán erőforrás (HR) az információs társadalom potenciális munkaereje. A szakirodalom ugyanis eltérő módon definiálja a humán erőforrást és a humánerőforrás fogalmát. A klasszikus HR térképezés egyik leggyakrabban használt megjelenítési formája az iskolai végzettség szerinti ábrázolás. A részletesebb elemzésre itt most nem adódik mód, de a kutatás kiterjed a végzettség mellett az ICT-eszközök használatának kompetenciájára, a formális és nem formális oktatás keretében szerzett ismeretek meglétére is. Vizsgálataim alapján a hangsúly most a képzettségi szint és az információs társadalom adaptációs szintjének erős korrelációján van. Nem meglepő persze, hogy a magasan képzettek aránya a kistérség központjában a legmagasabb. Az adaptációs szint itt

magasabb, mint a térség többi településén, amit az is mutat, hogy az e-kormányzati rendszer, a hivatali ügyek online intézése kizárólag a térség központjában elérhető. Egyedül itt alacsonyabb 50%-nál az alapfokú végzettségűek aránya a lakónépességen belül. A többi településen az alapfokú végzettség lakónépességen belüli aránya meghaladja az 50%-ot, ezeken a helyeken az önkormányzati e-szolgáltatások bevezetésére irányuló programok elbuktak. A programok csak ott lehettek sikeresek, ahol a középfokú és felsőfokú végzettségűek aránya dominál (8. ábra).



8. ábra Klasszikus humán erőforrás térképezés a Jászágóban
 Jelmagyarázat: A – alapfokú képzés, B – középfokú képzés, C – felsőfokú képzés aránya.
 Figure 8 Classic human resource mapping (SINKA 2005)
 Legend: A – elementary education, B – secondary education, C – higher education.
 Forrás/Source: SINKA 2005

A helyzetben az egyik legsikeresebb civil kezdeményezés, a teleházak hálózata sem segített, mint ahogy az eMagyarország pontok is leginkább a könyvtárak amúgy elhanyagolt informatikai infrastruktúráit javították. A teleházak, mint közösségi hozzáférési pontok rövid ideig fontos szerepet kaptak a hozzáférési lehetőségek szélesítésében. A számítógéppel vagy internet-hozzáféréssel nem rendelkezők számára próbáltak alkalmazásközpontú megoldásokat nyújtani: pl. e-mail, álláskeresés, e-kereskedelem, e-kormányzati szolgáltatások stb. területén. A kistérség összesen hat teleházzal és nyolc e-Magyarország ponttal rendelkezik. A program nem vált jelentőssé, nem volt képes a skandináv modellt követni: a webhasználok térségi aránya a legaktívabb időszakban sem haladta meg a 9%-ot. A mobil internet terjedésével a teleházak vélhetően teljesen eljelentéktelenednek a jövőben.

Összefoglalás

A MITS elfogadása óta eltelt hét év a magyar információs társadalom sikertörténete és egyben bukása. Pozitívum, hogy a lehető legkorszerűbb infokommunikációs technológia épült ki, a haladás (például a hálózatfejlesztés) folyamatosnak tekinthető, az IKT

eszközök penetrációs szintje is eléri az országos szintet. A negatív oldalon említhetjük azonban, hogy az infokommunikációs eszközök penetrációs szintje évek óta stagnál, az információs társadalom társadalmi adaptációja erősen kötődik az iskolai végzettséghez és a település méretéhez. Itt kell megemlíteni a térségi tartalomszolgáltatás és közigazgatási elektronikus szolgáltatások hiányosságát és torz térségi szerkezetét, ami az egyik legfontosabb pillére volt a MITS-nek. A politikai program csupán elindította a változásokat, a humán erőforrás kérdésének negligálásával azonban egy torz, önmagában erőtlen, alulról szerveződni képtelen, forráshiánnyal, koncepciók, stratégiák és jövőkép nélküli információs társadalmat eredményezett. A térségen belüli kettősség egy dualista társadalomképet rajzol, ahol az infokommunikációs technológia segítségével elérhető magasabb életminőségi lehetősége keveredik a hagyományos társadalmi metódusokkal.

A vizsgált kistérségben tapasztalható viszonyokról röviden az alábbiakat állapíthatjuk meg: a) *Felső-Jászságot* magasabb gazdasági hatékonyság, alacsonyabb az álláskeresők aránya, magasabb népsűrűség, kisebb háztartások, öregedő népesség jellemzi és két teleház található a területen; b) az *Alsó-Jászságot* alacsonyabb gazdasági hatékonyság, magasabb az álláskeresők aránya, alacsonyabb népsűrűség, zsúfoltabb háztartások, fiatal népesség jellemzi és négy teleház van. A térségen belüli *közös metszéspontban* közel 100%-os a szélessávú lefedettség.

A technológiai adottság és a hozzáférés lehetősége adott, mint ahogy néhány szélsőségtől eltekintve országosan is ez a helyzet. A kistérség információs társadalmának kiépülése, az abban való részvétel továbbra is az iskolai végzettség és a képzettség függvénye. Napjainkban a szakképzés tartalmilag nem követel olyan infokommunikációs eszközkompetenciát, amelyre a társadalomfejlesztési programok épülhetnének, így csupán befogadásra képtelen projektek születhetnek mindaddig, amíg azokat meg nem előzi egy tudatos előkészítő program. Ezen a helyzeten az IKT-eszközök penetrációs szintjének emelése vagy az informatika iskolai oktatása önmagában nem segítenek, a valódi áttörést az oktatás és a munka világában történő kompetenciafejlesztés jelenthetné.

SINKA RÓBERT

SZIE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár, Gödöllő

Sinka.Robert@lib.szie.hu

IRODALOM

- BESENYEI I. 2007: Tanulás és tanítás az információs társadalomban, Az eLearning 2.0 és a konnektivizmus. – In: Pintér R. (szerk): Információs társadalom. Gondolat – Új Mandátum Kiadó. pp. 201–211.
- BESENYEI I. – TÓTH ZS. 2008: A konstruktivista oktatás környezete és a Moodle. NETIS kurzuskönyv. pp. 1–17.
- CSEPELI GY. – PRAZSÁK G. 2010: Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. – Józsefvég Műhely 178 p.
- ALA 2004: INFORMATION LITERACY COMPETENCY STANDARDS FOR HIGHER EDUCATION 2004, forrás: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/standards.pdf>, utolsó elérés: 2010.07.15.
- INKINEN, T. 2003: Information society, citizens and everyday life: does the Internet make a difference in spatial practices? – Fennia 181. 1. pp. 25–33.
- INKINEN, T. 2005: European Coherence and Regional Policy? A Finnish Perspective on the Observed and Reported Territorial Impacts of EU Research and Development Policies, Research briefing, European Planning Studies 13. 7. DOI: 10.1080=09654310500242139
- JAKOBI Á. 2007: Az információs társadalom térbelisége. – Regionális Tudományi Tanulmányok 13., ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest.
- KSH 2001: Népszámlálás 2001. Forrás: <http://portal.ksh.hu>, utolsó elérés: 2005. november 18.

- KSH 2010: Infokommunikációs (IKT-) eszközök és használatuk a háztartásokban, 2009. Internetes kiadvány, forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt09.pdf>, utolsó elérés: 2011. július 30.
- MÉSZÁROS R. 2000: A társadalomföldrajz gondolatvilága. Szeged. 26 p.
- MÉSZÁROS R. 2003: Kibertér. – Hispánia Kiadó, Szeged.
- MITJ 2007: Magyar információs társadalom jelentés 1998–2008. BME-ITTK, Budapest.
- MITIS 2003: Magyar Információs Társadalom Stratégia. – Informatikai és Hírközlési Minisztérium, Budapest.
- NAGY, G. – KANALAS, I. 2009: Development and regional characteristics of the Hungarian information and communication sector (ICT), NETCOM 23. 1–2. pp. 21–48.
- PINTÉR R. 2004: A magyar információs társadalom fejlődése és fejlettsége a fejlesztők szempontjából, Szociológia doktori (Ph.D.) értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Társadalomtudományi Kar 2004, forrás: <http://mek.niif.hu/02300/02336/02336.pdf>; utolsó elérés: 2010.07.30.
- RIGLER A. 2002: Az információs társadalom kialakulása érdeklődés hiányában elmarad, ITTK Kutatások, World Internet Project, forrás: http://www.ittk.hu/web/docs/wip_rigler_infoelmarad.pdf, utolsó elérés: 2010.09.01.
- SINKA R. 1999: Intelligens települések a Jászságban – JT-GIS pilot projekt. Jászsági évkönyv 1999, JászTel Rt. pp. 122–131.
- SINKA R. 2004: Gondolatok az információs társadalom földrajzi diskurzusához. – In: ABONYINÉ PALOTÁS J. – KOMAREK L. (szerk.) 40 éves a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. pp. 193–198.
- SINKA R. 2006a: Az információs társadalom adaptációjának földrajzi aspektusai a tanítóképzésben. III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest, 2006. szeptember 6-7. – forrás: <http://geography.hu/mfk2006/Absztraktkotet.pdf>; utolsó elérés: 2010.09.10.
- SINKA, R. 2006b: Accessibility and exclusion in the society of urban and rural areas: the geographical perspective of participation in digital communities in a Hungarian micro region (Jászság). – In: PARADISO, M. – WILSON, M.: NETCOM The role of place in the information age: it use and knowledge creation. 20. 1–2; pp. 57–67.
- SINKA, R. 2006c: Primary School Teachers in the Information Society. – Journal of Universal Computer Science 12. 9. pp. 1358–1372
- SINKA, R. 2007b: 'Open source information society' in the Hungarian higher education. – Conference paper. Digital Communities 2007, 08–12, July 2007. Tallinn, Estonia – Helsinki, Finland.
- SINKA R. 2008: The influence of the ICT on the geographical thinking. – Conference paper. 31th International Geographical Congress, Tunis 2008 August 12th–15th.
- SINKA, R. 2009a: The appearance of a new phenomenon in geographic thinking: the influence of ICT. – NETCOM 23. 1–2. pp. 111–124.
- SINKA, R. 2009b: The formation of the Hungarian Information Society in the last ten years. – NETCOM 23. 1–2. pp. 7–20.
- WIENER, N. 1974: Válogatott tanulmányok. – Gondolat Kiadó, Budapest.
- Z. KARVALICS L. 1999: A világtársadalom mint információközösség – Norbert Wiener, az információ társadalomelméletének plebejus teoretikusa. Neumann Jánostól az Internetig – akik nyomot hagytak a 20. századon 4. – Napvilág Kiadó, Budapest. pp. 29–71.
- Z. KARVALICS L. 2002: Az információs társadalom keresése. – Infonia-Aula Kiadó, Budapest.
- Z. KARVALICS L. 2007: Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. – In: PINTÉR R. (szerk.): Az információs társadalom. Gondolat – Új Mandátum Kiadó.
- WIP 2002, 2004, 2006: World Internet Project. ITTK, BME Budapest. Forrás: <http://www.ittk.hu/index.php/kutatasok/world-internet-project>, utolsó elérés: 2011. augusztus 2.